

Rkp. 7 1. - 1

Lwów 18/12, 1925

Ul Domagaliczów 3

Wielce Łaskawy i Kochany Panie Rektorze!

Dzisiaj jest wieczór pożegnalny Profesora Ajdukiewicza, w którym ja jako członek Towarzystwa Filozoficznego wezmę dziś udział: ponieważ jednak nie mógłbym bez wstydu spojrzeć w oczy Panu Rektorowi, gdybym swojej pracy na którą Pan Rektor już od tak dawna czeka, nie przedłożył, posyłam dzisiaj jej część, zarazem zaś treść całości ~~o~~ oświadczam krótko:

Z impulsu Pana Rektora urosła mi pod ~~reka~~ ręka cała książka, Główne prądy filozofii i kultury w 19 i w 20 stuleciu. Jest już cała gotowa, resztę całości przysłę Panu Rektorowi najpóźniej do 24/12, do dnia wili. Wstęp i Zakończenie książki, zwłaszcza to ostatnie, będzie zawierało Ogólną charakterystykę całości i ze względu na swoje rozmiary niewielkie będzie mogło się pomieścić w zeszycie Ruchu Filozoficznego. Zgodnie z zapowiedzią, czysty dochód z odbitek czy z książki, polskiego wydania, przeznaczam w całości na Fundusz Ruchu Filozoficznego. Powody dla których książka w naszych anormalnych czasach nie mogła być ~~na~~ wykończona wcześniej, znajdzie Pan Rektor w moim liście następnym. Tu dodam tylko, że wśród walk z losem i z ludźmi, wszystkie przeszkody i niebywałe sytuacje usunąłem i odwaliłem tak, żeby nigdy już więcej się nie powtórzyły.

Kochanego Pana Rektora proszę ażeby był taki łaskaw i zwłokę w wykończeniu traktatu wspaniałomyślnie mi wybaczył; życzenia świąteczne i noworoczne rezerwuję sobie do następnego listu który dołączę do reszty traktatu,

najserdeczniejsze pozdrowienia i wyrazy prawdziwego

poważania

Julian Zachariewicz

Julian Zachariewicz

Rhp. 71-1

GŁÓWNE PRĄDY FILOZOFII W 19 i 20 STULECIU

Z szczególniejszem uwzględnieniem prądów
filozofii i kultury w epoce 185⁰-1925

Pisz zawsze tak jasno, ażebyś ty sam
i wszyscy którzy twój traktat filo-
zoficzny czytają, mogli ciebie
na wylot zrozumieć.

Kategoryczny imperatyw filozofa.

WIR/AND/ B/AM/

WIR/AND/ B/AM/

WIR/AND/ B/AM/

WIR/AND/ B/AM/

Panu Profesorowi

Dr Kazimierzowi Twardowskiemu

Filozofowi Polskiemu

Traktat ten poświęcam

Województwo polskie

Urząd Wojewódzki w Warszawie

Wydział Administracyjny

Warszawa, dnia 15.12.1954 r.

Przedmowa.

Wstęp. Ogólna charakterystyka.

I. Główne prądy i kierunki filozofii i kultury.

Adolf Harnack, Ernest Haeckel i Wilhelm Wundt.

II. Trzy wielkie dzieła.

Immanuel Kant, Opus Postumum 1790, Paul Deussen, Allgemeine Geschichte der Philosophie 1917, Wilhelm Wundt, Völkerpsychologie 1919.

III. Illusio Magica, czyli Max Dessoir i problem wiedzy tajemnej.

IV. Hans Vaihinger i jego filozofia fikcji.

V. Selektyzm, Autoselektyzm i pragmatyzm.

1. Teoria selekcji. - Karol Darwin, Ernest Haeckel i Oscar Hertwig.

2. Selektyzm i pragmatyzm.

3. Pragmatyzm i Fikcjonizm.

4. Autoselectismus.

5. Fryderyk Nietzsche.

6. Rudolf Eucken.

7. Rudolf Steiner

8. Johannes Müller

9. Oswald Spengler

10. Hermann Keyserling

11. Artur Drews. Historiosceptycyzm i Discoveromania.

VI. Albert Einstein.

Co to jest teoria relatywności i jak brzmi jej definicja?

VII. Filozofia i filozofowie Europy i Ameryki w 19 i w 20 wieku.

Zakończenie.

Ogólna charakterystyka prądów kultury i filozofii 1850-1925.

1. ...
2. ...
3. ...
4. ...
5. ...
6. ...
7. ...
8. ...
9. ...
10. ...
11. ...
12. ...
13. ...
14. ...
15. ...
16. ...
17. ...
18. ...
19. ...
20. ...
21. ...
22. ...
23. ...
24. ...
25. ...
26. ...
27. ...
28. ...
29. ...
30. ...
31. ...
32. ...
33. ...
34. ...
35. ...
36. ...
37. ...
38. ...
39. ...
40. ...
41. ...
42. ...
43. ...
44. ...
45. ...
46. ...
47. ...
48. ...
49. ...
50. ...
51. ...
52. ...
53. ...
54. ...
55. ...
56. ...
57. ...
58. ...
59. ...
60. ...
61. ...
62. ...
63. ...
64. ...
65. ...
66. ...
67. ...
68. ...
69. ...
70. ...
71. ...
72. ...
73. ...
74. ...
75. ...
76. ...
77. ...
78. ...
79. ...
80. ...
81. ...
82. ...
83. ...
84. ...
85. ...
86. ...
87. ...
88. ...
89. ...
90. ...
91. ...
92. ...
93. ...
94. ...
95. ...
96. ...
97. ...
98. ...
99. ...
100. ...

Charakterystyka ogólna.

W tym wielkim okresie światowej wojny, w ciągu 10 lat od jej wybuchu w 1914 aż do dzisiejszego dnia, nastąpiło tyle faktów, zjawisk i zmian, że ta epoka wielkiej wojny, stała się streszczeniem całej niemieckiej i światowej filozofii zarazem. Jak w dramacie Shakespearea jest historia i los jednego człowieka i całego rodzaju ludzkiego zarazem, wszystko zaś odbywa się w szybkim tempie dramatycznego nasilenia, tak ~~xx~~ i w okresie wielkiej wojny w filozofii niemieckiej odbiła się w zupełności cała niemiecka dusza, zarazem zaś i filozofia innych narodów od starych Indów i Greków, poprzez wieki średnie aż do czasów nowszych i dzisiejszych wszystkich ludów Europy i Ameryki. Trzy są pierwiastki ludzkiego procesu myślowego, myśl, idea i fikcja; wszystkie trzy występują w całej twórczości ludzkiej kultury, w religii, sztuce, technice, nauce, filozofii; w filozofii niemieckiej wystąpiły tak wyraźnie i różnobarwnie jak nigdy dawniej. Bujność i różnorodność prac i kierunków, nigdy nie była obfitsza i bogatsza jak w filozofii niemieckiej w tym wielkim okresie czasu; ze wszystkimi zjawiskami wszelkich zalet prawdziwej kultury i ze wszystkimi wadami hiperkultury, czy też pseudofilozofii. Filozofia w Niemczech w tym czasie stała się jedyną dziedziną kultury na której tle odbiła się światowa wojna, największe zdarzenie w historii. W całości jak jest, wydała tak wielkich ludzi i tak wielkie dzieła, jakich nie wydała w tym czasie żadna inna dziedzina twórczości, ani architektura, malarstwo, rzeźba, muzyka, ani literatura. Ze względu na wielkich ludzi, wielkie dzieła i różnorodność kierunków, ten okres filozofii niemieckiej w czasie światowej wojny jest najciekawszy, najbujniejszy ze wszystkich jakie były w całej historii niemieckiej filozofii, z powodu, że wiek 19 i 20 ma zgoła odrębny charakter aniżeli wszystkie inne ubiegłe stulecia.

i 20

Pierwszym naczelnym znakiem kultury i filozofii 19 wieku, był rys wszechstronności. Już Sokrates, Plato i Aristoteles w starej Grecji stanowili trójkę filozofów, których główną cechą charakterystyczną był uniwersalny wzrok. Myśl Sokratesa i Platona sięgała do ostatnich krańców kosmosu, idee Platona obejmowały istnienie niewidzialnego świata i życie natury; Aristoteles największy uczony starożytności, ogarnął najwszechstronniej całą wiedzę sobie współczesną; wpływ wszystkich trzech zatoczył najdalsze kręgi, przeszedł w łączności z religią chrześcijańską Jezusa przez wieki średnie aż do dzisiejszego dnia. Mikołaj Kopernik pierwszy spostrzegł jaką rewolucję odbywają ciała niebieskie w olbrzymim kosmosie, w którym Słońce stoi, planety zaś Merkury, Venus, Ziemia, Mars, Jovis i Saturnus, krążą dookoła Słońca. A więc Ziemia nie jest centrum świata jak dawniej myślano, centrum stanowi Słońce, które wszystko widzi: dopiero z punktu widzenia Słońca widzi się cały świat, ten olbrzymi, niezmierzony Kosmos; i kiedy znowu okiem Słońca ludzkości całe ogromy przebiegał z końca do końca poeta o takim uniwersalnym wzroku jak Adam Mickiewicz, widział, że Ziemia to nie jest tylko stara Europa, jak starożytni myśleli, tylko że to są dwa światy, Zachód i Wschód, dwie półkule, Europa i Ameryka, w której budzą się nowe myśli i prądy, gdzie obudziła się idea wolności, która zbawi starą Europę. W tej Ameryce zjawił się filozof Emerson, amerykański Sokrates jak go nazwał Mickiewicz, który go pierwszy do Europy wprowadził; Emerson był pierwszym najwszechstronniejszym filozofem Nowego Świata, Ameryki. Mickiewicz widział w Ameryce ideę wolności, widział ją wcieloną w postać takiego wielkiego wojownika, jak Generał i Prezydent Stanów Zjednoczonych Ameryki Andrew Jackson, który przez swoje zwycięstwo pod New Orleans w 1815 gdzie pobił Anglię, stworzył fundamenta największego rozwoju i największej potęgi Stanów Zjednoczonych; ich przyszły Prezydent Woodrow Wilson w 1918 wraz z koalicją Europy w światowej wojnie wskrzesił wolną Polskę i uwolnił inne ludy Europy, Czechosłowację i Jugosławię z niewoli.

Jak Kopernik mówiąc o rewolucji ciał niebieskich, sam dokonał przez to rewolucji w astronomii i w filozofii, tak i wielki filozof Immanuel Kant, pod wpływem wielkiej ~~idea~~ heliocentrycznej idei Kopernika, stał się najwięk-

szym geografem rozumu ludzkiego, który najwszechstronniej zbadał wszystkie zasoby ludzkiego umysłu, jego sposobu myślenia i jego skłonności do błędów, z których Kant go chciał uwolnić. Kant stanął na samym progu 19 stulecia i otworzył w nim nowy bieg myśli. Dwa główne prądy wzięły początek z jego filozofii i przetrwały całe stulecie poprzez wojnę światową do dzisiejszego dnia: Schopenhauer i Hegel. Artur Schopenhauer złączył swoją filozofię woli jako osi centralnej życia i istnienia całej natury, z filozofią Platona, Kanta i starych Indów. Jego największy duchowy uczeń Ryszard Wagner, sięgnął w swoich dramatach muzycznych w Pierścieniu Nibelungów do starej germańskiej mitologii, w Tristanie i Isoldzie zaś, pod wpływem Schopenhauera przedstawił indyjską filozofię współczucia. Największy teoretyk i historyk muzyki Hugo Riemann, który wszystkie zagadnienia ~~filozofii~~ muzykologii najwszechstronniej w swoich dziełach historycznych i systematycznych opracował, istotę muzyki i jej estetykę tłumaczył zgodnie z filozofią Schopenhauera jako wolę i wyobrażenie. Paweł Deussen życie całe poświęcił zbadaniu filozofii wszystkich ludów i wszystkich czasów i w ~~dziale~~ swojej Allgemeine Geschichte der Philosophie, którą w ciągu 44 lat napisał, stworzył 6 tomowe wspaniałe dzieło w którym poraz pierwszy siłami jednego człowieka został przedstawiony bieg myśli Indów, Chińczyków i Japończyków, Greków, wieków średnich i nowszych, aż do Schopenhauera włącznie; poraz pierwszy stworzył Deussen w tem dziele wielką paralelę pomiędzy filozofią Wschodu, indyjską, i filozofią Zachodu, Europy, w myśl filozofii swego Mistrza Schopenhauera, wobec którego Paweł Deussen chciał być takim apostołem, jak Apostoł Paweł w odniesieniu do Jezusa. Pod wpływem Schopenhauera szerokie koła ludzi wykształconych wszystkich krajów, zaczęły się zajmować indyjską filozofią i religią Buddy; powstał neobuddyzm, który w Rosji w świetnych nowelach zaczął krzewić Lew Tołstoj, także uczeń i wielbiciel Artura Schopenhauera.

Od greckiego Parmenidesa ~~poprzez~~ Platona do Hegla trwał spór o ~~to~~ stosunek bytu do myśli: pomyśleć bowiem i być jest to samo, jak twierdził stary Parmenides. O Heglu opowiadają, że wśród wszystkich uczniów jeden go tylko zrozumiał, a ten jeden źle go zrozumiał; Wundt twierdzi, że ta opowieść

jest może zmyślona. Dlaczego Hegel jest taki niezrozumiały? Jego abstrakcyjny⁴ i niejasny styl jest temu winien: ale jeszcze bardziej pomieszanie bytu z prawdą i możliwości z rzeczywistym biegiem wypadków. Hegel mówił nie o tej rzeczywistości która jest, tylko o tej, która przyjdzie, którą on sam stworzy: on będzie autorem biegu wypadków i zdarzeń, on będzie autorem losów świata i historii. I dlatego Hegel twierdził, że wszystko co jest rzeczywiste jest rozumne, a wszystko co jest rozumne jest rzeczywiste. Mniej sławne jak to, ale bardzo charakterystyczne jest inne zdanie Hegla: kiedy mu mówiono, że fakta nie zgadzają się z tem co on mówi, odpowiedział: tem gorzej dla faktów. Bo Hegla panlogizm na tem polegał, że siebie samego uważał za centrum rozumu ludzkiego, państwo pruskie zaś, za centrum ~~rodzaj~~ i kres rozwoju rodzaju ludzkiego. Dlatego ~~Hegel~~ pomieszał byt z myślą, ~~o~~ o co filozofowie wiedli spór długi, aż do dzisiejszego Hansa Vaihingera, który to pomieszanie uważa za największy błąd jego; Hegel dlatego twierdził, że byt i myśl, Sein und Denken, jest jedno i to samo, ponieważ on chciał na ten byt, na rzeczywisty tok wypadków wpływać swoją myślą: ~~Hegel~~ chciał bieg zdarzeń historycznych uzależnić od swojej myśli; chciał żeby państwo pruskie stworzyło nową historję według swoich potrzeb; po epoce wschodniej, greckiej, rzymskiej, miała nastąpić epoka ostatnia, germańska. Hegel chciał stworzyć nową rzeczywistość: wyteńczył wzrok w kierunku kształtowania państwa germańskiego. Jego pangermanizm i panteizm w jego uczniu Ludwiku Feuerbachu doszedł już do przesunięcia wszystkich problemów metafizycznych do człowieka, twórcy ludzkiej historii i ludzkich losów. Zwolennik Hegla i Feuerbacha Karol Marx widział, że miłość idei i ideałów jest słabsza aniżeli ~~niz~~ ~~sila~~ straszliwa siła nienawiści. Okropna nędza materialna, która Marxa samego prześladowała, kiedy był w Londynie, obudziła w nim demona nienawiści: zmienić świat, wywrócić porządek społeczny do góry nogami, odebrać klasom posiadającym, kapitalistom, wszystko co mają, i dać go głodnym proletariuszom. W ślad ~~za~~ ~~Marx~~ za walką pomiędzy pracą i kapitałem, i Manifestem komunistycznym Marxa i Engelsa, Lenin i Trocki wprowadzili w Rosji bolszewizm, mający na celu zniszczenie cywilizacji, kultury, burżuazji i całego porządku społecznego.

AMERICAN

AMERICAN

AMERICAN

Hegel stanowi punkt zwrotny w historii przekształcenia i załamania się idealizmu i zmysłu wszechstronnego wśród filozofów. Hegel uwielbiał państwo pruskie i wyniósł epokę germańską ponad wszystkie inne; w przeciwieństwie do uniwersalnego wzroku innych filozofów, w swoim intelektualnym egoizmie wybrał samego siebie i myślał, że jego filozofia jest objawieniem się uświadomienia najwyższego rozumu, samego Boga. Dlatego chciał rządzić światem i jego losami, tę tendencję zaś uchwycili także i inni, jego następcy i duchowi uczniowie. Ponieważ świat i tak podlega ustawicznym zmianom, i nic nie jest tak trwałe jak zmiana, zmienmy go, ten świat, a więc bieg wypadków tak, jak sobie życzymy: tak myślał Hegel, Marx i Nietzsche, w wieku 19, tak myślą w naszych czasach Keyserling i Spengler.

Wiek 19 był dziwny i skomplikowany jak żaden inny wśród biegu dziejów. Wszystkie prądy życia umysłowego obudziły się w nim z nigdy dawniej nie widzianą siłą i wydobyły na wierzch całą bujność ludzkiej natury. Wśród wielkich ludzi w Niemczech w tym 19 wieku, zjawiał się szereg pierwszorzędnych umysłów: Schiller i Goethe, Schopenhauer i Wagner; wielki Anglik Darwin stworzył nową epokę: przez Haeckla który wywalczył teorii ewolucji w Niemczech i na całym świecie powszechne zwycięstwo, powstały nowe prądy myślowe i ideowe, które wydały jedyne w swoim rodzaju zjawisko Fryderyka Nietzschego. Wszystkie te prądy były w bezpośrednim ze sobą związku i zatoczyły dookoła siebie olbrzymie kręgi; na ich krańcach zaś wystąpiły siła kontrastu i reakcji zjawiska wprost przeciwne: biolog spirytualizmu Rudolf Eucken, mistyk antropozof Rudolf Steiner, i najjaśniejszy z nich wszystkich, mistyk lżejszego kalibru Johannes Müller. W tych prądach religijno filozoficznych, wystąpił na samo czoło pęd w kierunku zmiany dotychczasowych wyobrażeń religijnych, filozoficznych, naukowych i politycznych, i zastąpienia ich nowymi, własnymi, które artysta czy filozof, rzucał w świat w swoich dziełach. Ten prąd mający tendencję stworzenia czegoś nowego we wszystkich dziedzinach życia i zapanowania nad umysłami ludzkimi, u Ryszarda Wagnera miał charakter idealistyczny, to był idealismus creaticus; u innych, jak Nietzsche, Eucken, Steiner, Keyserling, stanowił nowe i odrębne zjawisko.

W całej naturze i od początku świata jest jedno powszechne zjawisko wyboru i wyboru samego siebie. To uniwersalne zjawisko selekcji i autoselekcji, stanowi treść wszystkich zdarzeń, zjawisk i wypadków w całej naturze i w całej historii ~~życia~~ życia rodzaju ludzkiego wśród wszystkich narodów i wśród wszystkich ludzi. Jego istota polega na wyborze: albo ja, albo ty!, wyborze instynktowym, ^{nawet} nieraz nieświadomym, którego celem jest zachowanie własnego życia; środkiem zaś do tego celu jest miłość albo nienawiść. To zjawisko było i jest w całej naturze i w historii: ale w wieku 19 znalazło po raz pierwszy swoją ~~teorię~~ naukową teorię. Karol Darwin obok ogólnej teorii ewolucji gatunków roślin, zwierząt i ludzi, postawił drugą teorię, selekcji, zwaną darwinizmem w znaczeniu ściślejszem. Przez tę teorię selekcji rozumiał Darwin walkę o byt, wybór najodpowiedniejszego ^{egzemplarza,} ~~gatunku,~~ albowiem dobór płciowy. Ernest Haeckel przyjął teorię selekcji Darwina i w swojej reflexji filozoficznej, tożtoczył ją na szeregu przykładach z życia ludzkiego. Spór o tę teorię selekcji trwa aż do dzisiejszego dnia, aż do Oscara Hertwiga i jego najnowszych dzieł: ale praktycznie zastosował ją do siebie z całą gotowością już wielu filozofów: Nietzsche, Eucken, Steiner, Johannes Müller, Spengler i Keyserling.

Na ich czoło wysunął się Fryderyk Nietzsche. Był uczniem ~~Darwina~~ Schopenhauera i Darwina: ale i Ernest Haeckel bardzo silnie na niego oddziaływał jako filozof przyrody. Jaki cel ma, pyta Nietzsche w swoim Zaratustrze, poza zwierzęcym utrzymaniem siebie, wasze życie? Jaki cel ma wasza kultura? Cel rodzaju ludzkiego nie ~~leży~~ ^{polega na} jego końcu: --tylko na jego najwyższych egzemplarzach! Żeby wielki człowiek ciągle powstawał i mógł wśród was żyć: to jest sens waszych zabiegów na ziemi. Żeby ciągle byli ludzie, którzyby was podnieśli do swojej wysokości! To hasło Nietzschego stało się tak olśniewające i tak chwyciło wszystkich za serca, że w każdej dziedzinie pracy i ~~życia~~ twórczości zaczęli ~~się~~ zjawiać się ludzie, którzy mówili sobie po cichu w duchu: Ja jestem najwyższy egzemplarz! Ogólna teoria selekcji Darwina i Haeckla, przeszła przez Nietzschego w zjawisko autoselekcji, wyboru samego siebie. Ale to zjawisko przybierało nieraz formy autoselectismus impotentialis.

BRAND

BRAND

BRAND

BRAND

Nie jeden poeta, malarz, rzeźbiarz, muzyk, filozof, dokonał/wyboru samego siebie: jeżeli jednak nie miał w sobie śladu jakiegokolwiek talentu, jeżeli był duchowym impotentem i nie potrafił, miał do pomocy dwa kapitalne środki: na karkach drugich lańsował siebie samego w górę i operował z kudą. W ~~rzeźbie~~, malarstwie, rzeźbie, poezji i w filozofii, zaczęły się prądy około początku 20 w, których nikt ani pojąć ani zrozumieć nie mógł: wtedy ~~był~~ futurystów, expressjonistów i kubiistów, dokonywali od razu autolansady; przez zespoły i stowarzyszenia, czasopisma i ultraliberalnych krytyków odgrywających rolę mecenasów sztuki, zaczęli migotać kudą nowości. Generalnym przykładem zaś na który wszystko co żyło się powoływało, był Darwin i Wagner: nikt nie ~~chciał~~ chciał wierzyć z początku w teorię Darwina, a przecież Darwin zwyciężył, kiedy Haeckel mu to zwycięstwo wywalczył; ~~nikt~~ nie uznawało z początku sztuki Ryszarda Wagnera, a dzisiaj on ma powszechne uznanie: z nami będzie taksamo!

Ernest Haeckel, wielki biolog, ~~x~~ filozof przyrody, jako rycerz nieustraszony, który patrząc na walkę o byt w naturze, sam walczył o byt swojej i Darwina teorii, jeszcze z innego powodu stał się wzorem i jedynym w swojemu rodzaju przykładem godnym naśladowania dla długich. Takiego szalonego rozgłosu na obu półkulach świata, takiego olbrzymiego powodzenia jak Ernest Haeckel, nie miał nigdy żaden filozof. A gdybym ja był taki sławny jak on, Ernest Haeckel! A gdybym ja tak zaczął działać na ludzi jak on?! Albo Haeckel, albo ja! Tylko w tym celu trzeba by zacząć wprost przeciwną głosić naukę, ażeby Haeckla prześcignąć! I Rudolf Eucken, w tej samej Jenie, w której żył i wykładał Haeckel, zaczął głosić naukę wprost przeciwną: naprzeciw monizmowi i materializmowi Haeckla, wysunął skrajny spirytualizm, akcentujący samodzielność ducha. Z nauki Haeckla wyszedł Rudolf Steiner: kiedy wyszły sławne Welt-rätsel Haeckla, Steiner w 1900 r. wygłosił o tej książce w najrozmaitszych niemieckich miastach 20 wykładów. Później złączył swoją antropozofię z indyjską teozofią i w ten sposób znowu stał się największym przeciwnikiem Ernesta Haeckla. Steiner stworzył sobie gminę ze swoich wyznawców i Johannes Müller także zaczął pisać i wykładać o Bogu, nieśmiertelności duszy i ~~ukła-~~ ułożeniu ~~sobie~~ życia dla swoich wyznawców swojej nowej gminy. Naród niemiecki

oddawna wołał o przewodnika duchowego dla siebie; znakomity Teobald Ziegler już przed wielu laty powiedział, że Bismarck złamał stos pacierzowy narodowi niemieckiemu, przez odebranie mu samodzielności myśli i że obecnie oddawna w Niemczech takiego duchowego przewodnika niema. Więc wielu ludzi zaczęło dawać do poznania, że to oni takimi przewodnikami są, albowiem przy dobrej woli stać się nimi mogą. Kiedy zaś po światowej wojnie zaczęto ponownie wołać o takiego przewodnika, zaczęli nowi ludzie się zgłaszać, wśród nich przede wszystkim dwaj: Keyserling i Spengler. Pierwszy jeszcze wyraźniej aniżeli drugi już prawie ~~wyrażnie~~ palcem na siebie wskazywał: to ja! Mówił, pisał, wykładał, że trzeba się na nowo nastawić, trzeba stanąć ponad światem, wyższym być od niego i przewodniczyć jemu: żeby to zaś wzmocnić, żeby całe pokolenia do takiego kierowniczego stanowiska w narodzie przygotować, hrabia Keyserling założył w Darmstadzie szkołę filozofii pod skromnym tytułem: Schule der Weisheit! Oswald Spengler, ^{zad} w dziele Der Untergang des Abendlandes, ostrzegał Niemców przed upadkiem kultury zachodu, jeżeli naród się nie zmieni i nie wzmocni swoich sił pod każdym względem.

Steinera, Johannes Müllera

Oni wszyscy razem od Nietzschego i Buckena, ~~z~~ ~~z~~ Keyserlinga i Spenglera, stanowią prąd nowy i jedyny w swoim rodzaju, którego pierwszym duchowym ojcem, jest Georg Wilhelm Friedrich Hegel: to jest zjawisko autoselekcji, oni samych siebie wybrali.

Ernest Haeckel jednak, który swoim przykładem tak silnie na nich wszystkich podziałał, był w przeciwieństwie do nich wszystkich ^{nie tylko} wielkim uczonym: ale obok takich jak ^{dziś jeszcze żyjący} Harnack, i Wundt, stanowi trójkę największych uczonych tego okresu czasu. Adolf Harnack, największy chrześcijański teolog, ~~w/którym/~~ Ernest Haeckel, największy biolog i twórca nowej monistycznej filozofii, i Wilhelm Wundt, filozof, psycholog i największy uczony wszystkich czasów, ~~stanowią~~ to są trzy olbrzymy wiedzy, jakim równych, trudno znaleźć. Herbert Spencer w Anglii, Alfred Fouillé we Francji, byli bardzo uniwersalni: ale Wundt w tym względzie ich przeszedł, jak wszystkich innych. Paweł Deussen jako historyk filozofii wszystkich ludów i wszystkich czasów, staje zaraz za nimi w szeregu, za Harnackiem, Haecklem i Wundtem, to jest także jeden

z największych uczonych świata, jak Edward Meyer, największy znawca sta-⁹ rożytności, albo Ulryk Wilamowitz, największy Grek nowoczesny: oni stoją zaraz obok tamtych, ale tamci trzej, są od nich więksi.

Zjawiły się w tym bujnym okresie czasu trzy wielkie dzieła: Kanta Opus postumum, wydane po raz pierwszy w 116 lat po jego śmierci w r 1920, Deussena Allgemeine Geschichte der Philosophie w 6 tomach i Wundta 10 tomowa Völkerpsychologie. Wiedza tajemna trwa oddawna i dziwi cały świat: ale dopiero teraz wyszło prawdziwie naukowe dzieło, ~~któ~~ Vom Jenseits der Seele, które napisał Max Dessoir. Hans Vaihinger przez swoją filozofię fikcji w dziele Die Philosophie des Als Ob, bystrością analizy nowego problemu filozoficznego wywołał w Niemczech i w innych krajach ruch ogromny. Jeszcze może silniejszy Albert Einstein, przez swoją teorię relatywności. Edmund Husserl wykończył wielkie i poważne dzieło Logische Untersuchungen, w którym dał nową teorię poznania.

Tych dzieł nowych, i nowych autorów i kierunków filozoficznych, jest bardzo wiele: jest więcej, aniżeli w jakimkolwiek innym okresie czasu. A chociaż wszystkie inne gałęzie literatury obfitowały w tym ~~okresie~~/czasie nowe dzieła, filozofia stała na czele i ze wszystkich najwyżej, ona stanowi najwybitniejsze odbicie okresu światowej wojny w Niemczech, ona stanowi najlepszą i najwyraźniejszą charakterystykę współczesnej duszy niemieckiej.

II.

Główne prądy i kierunki.

Jakie są główne prądy i kierunki filozoficzne w Niemczech, w tym okresie czasu?

~~Trzej~~ Adolf Harnack, Ernest Haeckel i Wilhelm Wundt, trzej najwięksi uczeni tego okresu, przez ogrom swojej wiedzy wysunęli się na samo czoło wszystkich prądów umysłowych. Wszyscy trzej byli pomiędzy sobą różni, wszyscy trzej w ze sobą polemizowali i wzajemnie siebie zwalczali: Wundt i Harnack Haeckla, Haeckel Wundta i Harnacka. To była walka idei i poglądu na świat, w której Haeckel stał w samym centrum, rozpoczął zaś walkę przeciwko niemu ^{Frk} filozof Eryk Adickes w Tybindze, teolog/Loofs w Halli, filozof Fryderyk Paulsen w Berlinie i fizyk Orest Chwolson w Petersburgu. Walka trwała przez długie lata i była najbardziej

RECEIVED

RECEIVED

RECEIVED

zawzięta około r 1900, po wyjściu Haeckla sławnych Welträtsel, książki, która
 z biegiem lat wyszła w 24 językach i w około 500,000 egzemplarzy w języku
 niemieckim; wybuchła ponownie w r 1906, ~~i w latach następnych~~ w ~~których~~ zor-
 ganizowano w Jenie Niemiecki Związek Monistów, przeciwko którego ~~propagan-~~
 dzie materjalistycznej, panteistycznej i ateistycznej wystąpił w Berlińskim
 Herrenhaus botanik z Kilonji Johannes Reinke; i wreszcie po raz trzeci, kiedy
 Prezesem Związku Monistów na zaproszenie Haeckla w 1911 został słynny che-
 mik i filozof przyrody Wilhelm Ostwald i w Hamburgu powiedział: zamykam
 Pierwszy Kongres Monistów i otwieram stulecie monizmu. Wtedy Adolf Harnack
 w imieniu chrześcijańskiej nauki na kongresie w Essen w 1912, natarł na
 Ostwalda i Haeckla i bronił chrześcijańskiego poglądu na świat, opierając
 go zarazem o filozofię Platona i Kanta. W Niemczech, Benno Erdmann wystąpił
 przeciwko monizmowi z gnozeologicznego punktu widzenia, twierdząc, że mon-
 izm nie odbył pracy myślowo krytycznej, którą stanowi teoria poznania Humea
 i Kanta. W Polsce wystąpił przeciwko Ostwaldowi i Haecklowi X. Stefan Pawlie-
 ki, w Księdze Pamiątkowej na cześć monachijskiego filozofa i bawarskiego
 Prezydenta Ministrów Hrabiego Hertlinga, broniąc chrześcijańskiego monizmu,
 który widzi jedność w Bogu, ~~twórcy~~ Stwórcy świata. Na wiele lat przedtem,
 polemizował z Haecklem z ogólnego, filozoficznego punktu widzenia, w Polsce
 Kazimierz Twardowski.

Czego uczył Haeckel i co głosił jego monizm?

Haeckel uznawał naturę za jedynie istniejącą rzeczywistość; w niej wi-
 dział źródło życia wszelkiego na ziemi, nie uznawał Boga za stwórcę świata
 i nie wierzył w nieśmiertelność duszy. Zwalczał zaś namiętnie wszelki spiry-
 tualizm i supranaturalizm wierzący w istnienie ludzkiej duszy odrębnej od
 ciała i nieśmiertelnej, ~~pozostawiając~~ zarazem zaś wszelkiego rodzaju okultyzm
 i spirytyzm, wierzący w objawy życia duchów ludzi zmarłych przez medja ludzi
 żyjących.

Co to jest monizm?

Monizm jestto filozoficzno przyrodniczy kierunek, który cały Kosmos za
jedność uważa i w niezliczonych tworach natury, w ludziach, zwierzętach i

10/10/10

10/10/10

10/10/10

roślinach, nie uznaje rozdziału duszy od ciała, tylko żyjące organizmy wi-
dzi i zgodnie z tem jednolitem ujęciem dąży do uproszczenia ludzkich pojęć
i wiedzy, w celu wywalczenia ludziom wolności i szczęścia.

Haeckel był fanatykiem z natury. Był silnie wierzącym w latach
młodych, jak świadczą jego Listy z podróży do narzeczonej Anny Sethe z Italii
z Wysp Karyjskich i Ceylonu, Listy dopiero ^{na} 1921-23 teraz ogłaszane. Pod wpływem jednak
teorii ewolucji gatunków Darwina nastąpiła w Haecklu zasadnicza zmiana: nie
Darwin sam ją w Haecklu obudził, ponieważ Darwin nie zaprzeczał istnieniu
Boga, tylko Haeckel sam tę zmianę swoich poglądów spowodował przez fanatyzm
swojej natury.

Jak wygląda teoria ewolucji Darwina i Haeckla?

Zreformowana / teoria / ewolucji Darwina i Haeckla, których poprzednikami
w Anglii
byli jeszcze w roku 1795, Erasm Darwin, dziad Karola, we Francji Etienne Geoffroy St Hilaire, w Niemczech zaś Goethe, wszyscy trzej niezależnie w tym-
samym roku, po nich zaś wszystkich Francuz Jean Lamarck w dziele Philosophie
zoologique, 1809. Po nich wszystkich, i wielu innych, przyszedł Karol Darwin i
zreformował teorię ewolucji. W Darwin w swoim pierwszym dziele, The origin
of species, O pochodzeniu gatunków, 1859, na samym końcu zaznaczył tylko
w dwóch słowach, że z badań o pochodzeniu gatunków z form niższych, padnie
także światło na pochodzenie i historję człowieka. Dopiero kiedy w Anglii
Tomasz Huxley, a w 1863, w Niemczech zaś Karol Vogt i Ludwik Büchner, przede-
wszystkiem zaś Ernest Haeckel, rozciągnęli teorię ewolucji i na pochodzenie
człowieka także, Darwin zdecydował się na ogłoszenie dzieła The descent of
man, 1871, w którym znowu w olbrzymich rozmiarach i z ogromnym zasobem przy-
kładów, przeprowadza dowód pochodzenia człowieka z niższych form zwierząt
kręgowych. Ponieważ Darwin tego wniosku o pochodzeniu człowieka nie wyciąg-
nął w swoim dziele pierwszym, tylko dopiero w 12 lat później w drugim,
powstała legenda utrzymująca się do dzisiejszego dnia, że wniosek ten i całą
teorię postawili inni, jak Haeckel, Darwin sam zaś tego nie zrobił. Rzecz miała
się wprost przeciwnie: Darwin sam przyznał w dziele swoim The descent of
man, O pochodzeniu człowieka, że w dziełach Haeckla Generelle Morphologie der

1534 B113

0000000000

0000000000

--Radjolarje, MUZEUM FYLETYCZNE I DUSZA KRYSTAŁU--

ewolucji ^{jednak tylko} uznał, w odniesieniu do wszystkich zwierząt, z wyłączeniem zaś ¹⁴ człowieka, którego Wasmann uważa za stworzonego przez Boga.

Pochodzenie człowieka, zwierząt i roślin, roztoczył Haeckel w swoich rozlicznych dziełach, jak *Generelle Morphologie der Organismen*, *Natürliche Ursprung des Menschen*, *Der Kampf um den Entwicklungsgedanken*, *Schöpfungsgeschichte*, *Systematische Phylogenie*, *Anthropogenie*, *Unsere Ahnenreihe* ^{jak} malarz artysta przedstawił w ślicznych barwach i kształtach, w akwarellach i rysunkach, korale, radjolarje, meduzy, sifonofory, faunę i florę śródmorską, o których także opowiadał w swoich opisach z podróży, *Aus Insulinde*. W 16 tomach wielkich monografii, na wielkich, barwnych, wspaniałych ⁴⁰⁰ tablicach, ^{pokazał} misterny świat natury i jej arcydzieła, radjolarje, meduzy i sifonofory, ^{i nazwał} opisał 4000 nowych gatunków, zrobił to zaś samodzielnie i po raz pierwszy, w tem jest jego własna, oryginalna i najwyższa zasługa dla nauki: te nowe gatunki Haeckel po raz pierwszy odkrył, i opisał, i przez to olbrzymio rozszerzył zakres wiedzy, zoologii. ^{poniżej uroczego Schillers Paradies} Założył i zbudował w Jenie w 1908, ^{garden} pierwsze Muzeum Teorii Ewolucji, *Phyletisches Museum*, w którym zgromadził najważniejsze realne okazy teorii descendencji, zebrane w ciągu wszystkich podróży całego życia. Życie, czyli duszę, widział w całej naturze, w każdej komórce wszystkich roślin, zwierząt i ludzi; rozszerzył to zapatrywanie także i na świat nieorganiczny, i w ostatnim swoim dziele, *Kristallseelen*, 1918, ^{Otto} mówił o duszy kryształu: na podstawie badań ^{rozgrzewał i} Lehmana-Karlsruhe, który miniaturowym piecykiem elektrycznym badał płynność kryształów pod mikroskopem, twierdził Haeckel, że i kryształ ma duszę, czyli życie, na co wskazuje jego drobinowy ruch, ~~przyjmowanie~~ wchłanianie substancji i powiększanie swoich rozmiarów.

Kristallseelen, to było ostatnie w długim szeregu dzieł Ernesta Haeckla; streszczenie wszystkich jego myśli i wszystkich jego dzieł, stanowią dwie popularne książki jego filozofii, *Die Welträtsel* i *Die Lebenswunder*. *Die Welträtsel*, wywołały w literaturze filozoficznej we wszystkich krajach, zwłaszcza zaś w Niemczech, szaloną burzę: setki rozpraw, artykułów, szkiców i kilka osobnych książek; pozatem, bardzo obfity materiał w monografiach przyrodniczych, filozoficznych i w licznych historjach filozofii. Haeckel ^{głosił}

nową monistyczną religię,i dlatego tak namiętnie zwalczał religię chrześ¹⁵
cijańską.Z tego powodu popełnił kilka wielkich błędów,zwłaszcza zaś przez
rozszerzenie w swoich ~~Wörterbuch~~ Welträtsel opowieści o powstaniu Ewangelii,i
o pochodzeniu Jezusa,które z nauką i z historją niemają nic wspólnego.W od-
niesieniu do powstania ^{Ewangelii} Haeckel twierdził,że na soborze w Nicei w r.325,318
biskupów się modliło,ażeby z 44 ewangelii,prawdziwe,autentyczne,wyskoczyły
na stół,ponieważ żadną inną miarą autentycznych nie można było odróżnić;4
Ewangelie,Mateusza,Marka,Łukasza i Jana,miały wskoczyć na stół i w ten spo-
sób stały się prawdziwą podstawą chrześcijańskiej wiary.Druga sensacja
w rozdziale o chrześcijaństwie,jest bajka o pochodzeniu Jezusa:Josephus
Pandera,rzymski dowódca kalabryjskiego legionu stojącego w Judei,uwiódł
Mirjam z Betleem,hebrajską dziewczynę i w ten sposób stał się ojcem Jezusa.
Ta nowella powstała w średnich wiekach,w jednym z żydowskich paszkwilów;
Haeckel przejął ją bezkrytycznie i nie odwołał jej pomimo wszystkich nauko-
wych i historycznych dowodów Fryderyka Loofsa.

Olbrzymie powodzenie Haeckla,pod sam koniec jego długiego życia,za-
częło się załamywać.Jego uczeń i następca,Ludwig Plate,został desygnowany
przez Haeckla na profesora,i dyrektora Zoologicznego Instytutu i Phyleti-
sches Museum:z wdzięczności dla swego Mistrza,pod pozorem i terrorem drob-
nych,nie nieznaczących faktów,prześladował Plate starego Haeckla przez 10
lat z ~~wściekłością~~ bezwzględnością wściekłego goryla.Plato był najpiękniej-
szym typem wdzięcznego ucznia w odniesieniu do swego mistrza Sokratesa:naj-
ohydniejszym typem nikczemnej niewdzięczności względem swego nauczyciela,
Haeckla,zostanie na zawsze Plate.X

Wśród tych walk ze swoim własnym uczniem i następcą,i wśród światowej
wojny,która mu z 12 wnuków i prawnuków 9 porwała,Haeckel nie ustawał w pra-
cy;on był pierwszy,który swoimi artykułami i broszurami,z samym wybuchem
wojny,zapoczątkował olbrzymią literaturę wojenną;za nim poszli zaraz Wundt,
Harnack,Wilamowitz,Eduard Meyer i mnóstwo innych uczonych.Obok tej litera-
tury,kwitła w dalszym ciągu literatura naukowa jak za najlepszych czasów,
kwitła też i biologia,którą Haeckel tak wysoko postawił.

RECEIVED

RECEIVED

RECEIVED

RECEIVED

Józef Rostafiński,
Oscar Hertwig i Richard Hertwig, uczniowie Haeckla, rozpoczęli nowe
dzieworództwa, rozwoju bez
experymentu sztucznego zapłodnienia w laboratorjach: Rostafiński kilku
gatunków storczyków zapomocą klajstru stolarskiego, Hertwigowie jaja jeżow-
ców zapomocą strychniny; Morgan, przez sól morską, ^a Jacques Loeb przez kwas
octowy, pobudzał niezapłodnione jaja jeżowców do zapłodnienia; za nimi szedł
w experimentach wielki szereg biologów, jak Delage, Lillie, Allyn, Kostanecki,
Emil Godlewski jr, Bataillon, Bancroft, Bogucki: oni wszyscy wraz z wielu in-
nymi, ^{Wilhelm Roux i} biologami jak Hans Driesch, posunęli naukę o życiu, biologię, daleko
naprzód; przez nich stanęliśmy na nowo u wrót tajemnicy życia świata i czło-
wieka.

Od czasów Sw. Augustyna/353-430/, nie było drugiego filozofa do dzisiaj
któryby taki~~mi~~ krańcowe~~mi~~ przeciwieństwem do poglądów dawnych, ubiegłych epok
jak Ernest Haeckel; na gruncie filozofii Augustyna, wyrósł ówczesny katolō-
cyzm i przetrwał aż do dzisiejszego dnia: temu chrześcijańskiemu pogładowi
na świat, przeciwstawił Haeckel swój monistyczny. Siłą swojej ^{biologii,} nauki, przez
pisarski talent, śmiałość i fanatyzm, wystąpił Haeckel na samo czoło wszyst-
kich prądów, kierunków i problemów, monizmu, dualizmu, teorii ewolucji, selekcji
i autoselekcji. Wśród prądów filozoficznych i literackich dzisiejszej kultu-
ry, sztuki i religii, Haeckel dlatego zajmuje takie stanowisko centralne,
ponieważ jako apostoł teorii ewolucji i selekcji, stał się mimowoli i nie-
świadomie twórcą prądów autoselekcji, wyboru samego siebie, ponieważ jako
biolog, głosił monizm i naturalizm religii i natury naprzeciw dualizmu
całego chrześcijaństwa: przez to obudził reaktywnie prądy i ludzi swojej
nauce zbliżonych i przeciwnych, którzy naśladowując jego rolę wielkiego nau-
czyciela, sami chcieli odegrać w umysłowości epoki dzisiejszej taką samą ro-
lę jak on, i dlatego odkrywali w sobie takich kierowników, jak Ernest Hae-
ckel: Nietzsche, Eucken, Steiner, Johannes Müller, Drews, Keyserling, Spengler.

1911/12/14

1911/12/14

1911/12/14

Wilhelm Wundt

1832-1920.

Wundt jest naczelnym wodzem nowoczesnej psychologii, jest najwybitniejszym filozofem nauki który najwszechstronniej wszystkie gałęzie wiedzy ludzkiej na tle logiki przedstawił, jest największym uczonym wszystkich czasów, który ogarnął wszystkie dziedziny kultury jakie duch ludzki w ciągu wieków stworzył.

Znaczenie Wundta polega na tem, że filozofię oparł na najszerszej podstawie wiedzy, przywrócił jej dawną powagę i nadał jej naukowy charakter. Filozofia, raczej zaś filozofowie, mieli zawsze skłonność do tworzenia idei i fikcji w swoim spekulatywnym biegu myśli: jak uczony innych gałęzi nauki, fizyk, chemik, biolog, wiedzę swoją opartą na faktach uzupełnia hipotezami, tak filozof główny zrąb wiadomości swoich uzupełnia ideami i fikcjami. Tych idei i tych fikcji nie odróżniało krytycznie od myśli logicznej wielu filozofów, wśród nich Fichte, Schelling, Hegel, nawet Schopenhauer, po nich zaś Lotze i Fechner, chociaż Lotze był lekarzem, Fechner zaś fizykiem; tego odróżnienia nie zrobili, chociaż Kant przez całe życie dążył do takiego krytycznego odróżnienia myśli logicznej od idei i fikcji, nie tylko w swojej Krytyce czystego rozumu, ale we wszystkich swoich pismach, aż do ostatniego swego dzieła Opus postumum.

Dzieła Wundta, poczynwszy od mniejszych, jak Einleitung in die Philosophie i Grundriss der Psychologie, aż do ^{jego Etyki i} wielkich trytomowych jak Logik i Grundzüge der physiologischen Psychologie, stanowią olbrzymią, niewyczerpaną skarbnicę wiedzy: ich koronę, stanowi monumentalna, dziesięciotomowa Völkerpsychologie, ~~stanowiąca~~ przedstawiająca główne linie rozwoju rodzaju ludzkiego w takich zjawiskach jak mowa, religia, mit, sztuka, prawo, społeczeństwo, kultura i historia. To dzieło ^{zaczął} ~~skończył~~ Wundt pisać, kiedy miał lat 70, skończył zaś ~~wtedy~~ miał lat 88, w 1919, na rok przed śmiercią. Wtedy pozostało mu już ostatnie dzieło jego życia do napisania: Pamiątniki, Erkanntes und Erlebtes, które skończył w sierpniu 1920, w tym samym miesiącu, w którym, 31/8 umarł.

Te Pamiętniki Wundta, w wyższym stopniu, aniżeli Pamiętniki Paulsena i wielu innych filozofów, Deussena, mają swoje specjalne znaczenie: one uzupełniają system filozofii i metafizyki uczonego, zawarty w dziełach System der Philosophie i Sinnliche und übersinnliche Welt. Jeżeli przedtem w tamtych dziełach Wundt wyglądał jako naturalista albo pozytywista, jeżeli jego metafizyka w odniesieniu do takich zagadnień jak Bóg i nieśmiertelność duszy niebyła jasna, ~~z~~ wyraźna, i zdecydowana, tak że Wundt uchodził w oczach wielu historyków filozofii za agnostyka który uważa za rzecz niemożliwą ^{dla człowieka} (poznanie istnienia ~~realnego~~ osobistego Boga, albo za pan-enteistę, który teizm i panteizm, wiarę w Boga osobistego i wiarę, że świat natura jest Bogiem, zlewa w jedno: to w Pamiętnikach Erkann-tes und Erlebtes, w których Wundt opowiada o swoich przedśmiertnych nastro-^{w Heidelbergu} jach, z okresu czasu kiedy miał lat 30 i jako młody lekarz fizjolog, po kil-
kakrotnych niezwykle gwałtownych wybuchach krwi oczekiwał śmierci on sam i lekarze, którzy śmierci ^{jego} byli pewni; w tych nastrojach ^{mówi} ~~że~~ uczony w formie domysłów i przeczuwań, ^o ~~przepięz~~ możliwości istnienia osobistego Boga i nieśmiertelności indywidualnej ludzkiej duszy.

W odniesieniu do słynnej dyscypliny filozoficznej jaką jest teoria poznania, Wundt zajął stanowisko krytycznego idealizmu, czyli idealnego rea-
lizmu. Teorię poznania od czasów Anglików Locke'a i Hume'a, i poprzez Kanta stała się do dzisiejszego dnia tak integralną częścią filozofii i tak do-
minującą jej dyscypliną, że wielu logików uważa ją za główną treść wszelkiej filozofii, za jej początek i koniec; w czym jednak słuszności nie mają, ponieważ ^{logika,} waż wszystkie inne dyscypliny filozofii, metafizyka, etyka, estetyka, filozofia przyrody, psychologia, filozofia religii, filozofia historii, pedagogika i so-
cjologia, są równie ważne i mają równe prawo do życia jak teoria poznania. Czem się zajmuje teoria poznania? Ona bada stosunek umysłu ludzkiego do świata zewnętrznego i pyta, jak człowiek świat zewnętrzny poznaje. Wynikło stąd mnóstwo stanowisk jak empiryzm, racjonalizm, krytycyzm, dogmatyzm, scepty-
cyzm, pragmatyzm, ¹⁸ spór o najtrafniejsze stanowisko gnozeologiczne ~~krwaxed~~ ~~Rlatonaxnpraxzxkx~~ zaostrzył się specjalnie w w. 19 i 20; dawniej w polskiej literaturze filozoficznej nazywano dane stanowisko w tej dyscyplinie teorią ^{o-}

RECEIVED

RECEIVED

RECEIVED

RECEIVED

21

poznawcze: dopiero Kazimierz Twardowski uzasadnił i ustalił termin 19
gnozeologiczny, od greckiego słowa *γνῶσις* gnosis, poznanie, i gnozeologia,
 nauka o poznaniu; gnozeologia stanowi wyraz trafniejszy aniżeli epistemolo-
 gia i noetyka, określające mniej dobrze teorię poznania. Wundt przedstawił
 teorię poznania kilkakrotnie: w Einleitung in die Philosophie, daż historycz-
 ny przebieg wszystkich kierunków aż do ~~Richarda Avenarius~~ najnowszych czasów,
 w System der Philosophie i do empirjokrytycyzmu ~~Richarda Avenarius~~ Richarda Avenarius, w trzyltomowym dziele Logik, przed-
 stawił ją najobszerniej; najtreściwiej, najlepiej i najjaśniej, w Grundzüge ~~der~~
 der physiologischen Psychologie, 1880, w jednym z dzieł z jego młodszej epo-
 ki, które jak wszystkie inne, wyszły w kilkakrotnych, nowych wydaniach.

W odniesieniu do gnozeologicznego stanowiska, trzeba przedewszyst-
 kiem wysunąć uwagę, której wśród metafizycznych hipotez o istocie duszy prze-
 ważnie się nie uwzględnia, że wewnętrzne doświadczenie posiada dla nas bez-
pośrednią realność, podczas gdy przedmioty zewnętrznego, właśnie ponieważ
 muszą wejść w doświadczenie wewnętrzne, jeżeli mają być przedmiotami nasz-
 szych wyobrażeń i myśli, dane są nam tylko pośrednio. Stosunek ten, który
 daje zwycięstwo bezsprzecznie idealizmowi nad innymi poglądami na świat,
 nie uwalnia z zobowiązania ażeby uznać realność świata zewnętrznego, zmu-
 sza jednak przedewszystkiem do krytycznego odróżnienia tych części składo-
 wych obiektywnego poznania, które ~~w/f~~ mają swoje źródło w funkcjach poznaw-
 czych subiektywnego, podmiotu, od tych, które trzeba przyjąć jako dane obiektywnie.
 Dlatego też ten jedynie uprawniony krytyczny idealizm jest zarazem idealnym
realizmem. On nie powinien, jak jeden kierunek to przyjął, używając ~~tego samego~~
 tej samej nazwy, z idealnych zasad realność spekulatywnie wyprowadzać, tylko,
 opierając się na poprawnych pojęciach nauki, wykazać stosunek idealnych ~~zasad~~
 zasad do realności obiektywnej.

Kraszewski był najpłodniejszym pisarzem w literaturze całego świata:
 napisał 632 tomów! Goethe był najpłodniejszym wśród poetów; w nauce, najpłod-
 niejszy jest Wundt. Haeckel i Harnack należą do najpłodniejszych w Niemczech,
 jak Spencer w Anglii, albo historycy literatury w Polsce, Tarnowski,
 Chmielowski, Brückner: ale wszystkich przeszedł ich ilością dzieł, rozpraw i

3

1.43212

AMERICAN

AMERICAN

AMERICAN

tomów i ich rozmiarami, Wundt. To był kolos wiedzy, jakiemu równego kula ziemską nie wydała. Jak Aristoteles w starożytności, w nowszych czasach zaś Leibniz, tak Wundt w naszych czasach był najwszechstronniejszym umysłem. Ta epoka wydała wiele umysłów bardzo wielostronnych: ^{w Niemczech} Kuno Fischer, Wilhelm Dilthey, Eduard Zeller, Teobald Ziegler, obok takich największych uczonych, jak Haeckel, Harnack, Deussen, Eduard Meyer, Wilamowitz; ta epoka przez bujność swojej kultury, wydała na całym świecie wielkich i ~~wielostronnych~~ wszechstronnych uczonych, jak Woodrow Wilson w ~~Ameryce~~ Stanach Zjednoczonych Ameryki, ^{w Polsce} Herbert Spencer w Anglii, Hipolit Taine i Alfred Fouilleé we Francji, Stanisław Tarnowski, Stefan Pawlicki, Henryk Struve, wśród żyjących Leon Piniński: ale w wszechstronności wiedzy i kultury, ich wszystkich przeszedł Wundt.

Ten największy uczony był skromny w pojęciu o sobie, nigdy nie pragnął rozgłosu, żył tylko dla prawdy i nauki. Był niezmiernie miły w obejściu, pełną życzliwością i najwyższą kulturą; był człowiekiem jedynym w swoim rodzaju, ~~pod~~ znakomitym pod wielu względami, zwłaszcza jako profesor. Wykładał świetnie, w latach dawnych wszystkie problemy wchodzące w zakres filozofii i psychologii, w latach ostatnich, historję filozofii czasów nowszych i psychologię, ^{Johanneum,} w ^{Johanneum,} największej sali słynnego Uniwersytetu Lipskiego, jako profesor ~~wydał~~ miał uczniów z całego świata i z wszystkich krajów i wydał zastęp ~~uczących~~ filozofów, ^{Ebbinghaus,} z psychologów i uczonych, jak Külpe, Meumann, Kraepelin w Niemczech, Hugo Münsterberg w Ameryce, w Polsce Leon Piniński, Kazimierz Twardowski, ~~Władysław Heinrich~~

Wykłady Wundta były nadzwyczajne: jego pisma są nierównej wartości. Wundt ma styl dobry, rzadko tylko, ~~zwyczajny~~ w niektórych pismach świetny; często jest w nim brak temperamentu, artyzmu i plastyki. Jest brak plastyki, kiedy streszcza myśli filozofów, kiedy pisze o ideach Platona i Kanta; ~~zatem~~ brak uderza w dziełach jak System der Philosophie i Sinnliche und Übersinnliche Welt, albowiem jego Leibniz, gdzie wizerunku słynnego, a uwielbianego przez Wundta filozofa, jego ogólnej charakterystyki niema. Wundta styl to nie jest styl zawiły i ciężki Hegla albo Fichtego: ale to nie jest styl tak świetny jakim pisał Plato i Schopenhauer. Tego przedziwnego skupienia

EXHIBIT 100

EXHIBIT 100

EXHIBIT 100

Wundt
myśli jakie ma Kant, głównie w Krytyce czystego rozumu, ~~on~~ nie posiada. Ra-²¹
czej zbliża się do ~~niego~~ ^{Kanta} pod względem architektoniki, budowy materiału, jasnego i przejrzystego układu przedmiotu który zewnętrznie zawsze ma dobrą konstrukcję: tylko wewnątrz tego gmachu zamało jest skońca i jego refleksów w kolorach.

Amerykański psycholog Stanley Hall, zmarły 1925, w książce Wilhelm Wundt, 1914, w której opisał życie i dzieła założyciela nowoczesnej psychologii, obok wszystkich zalet Wundta dla których jest z pełnym uznaniem, wydał o nim także wyrok surowy jako pisarzu. Hall twierdzi, że sposób pisania Wundta jest ciężki i teutoński, że obfituje w zdania uzupełniające, ~~ograniczone~~ przez co największy kontrast ze stylem James'a stanowi; parentezy, dodatki, uwagi; że w krytyce swojej niezawsze jest sprawiedliwy, że myśli jego są długie i szerokie, ale że brak im głębi i że jako filozofowi brak mu trochę osobistego człowieczeństwa: z tego powodu szeroka publiczność nigdy nie będzie się Wundtem interesować. Wundt w swoich Pamiętnikach Erkanntes und Erlebtes, mówi o książce Stanley Halla, nie wymieniając jego nazwiska, że ta ~~książka~~ biografia o nim jest od początku do końca zmyślona. ^{pisarzy i}

Za wywodami Halla poszło wielu historyków filozofii w Niemczech, którzy sposób myślenia i pisania Wundta tak przedstawiają jak Hall. Stanley Hall ^{ma} w wielu punktach rację, ale jest nieścisły. Znał dobrze Wundta i jego wszystkie dzieła, i z nich najwyżej stawia, Grundzüge der physiologischen Psychologie, w czem ma pełną rację. Bawił w latach 1880 i następnych, przez 6 lat w Lipsku, gdzie studjował u Wundta i innych profesorów. Ale ~~w skła~~ ^{treść} w ~~skła~~ ^{Grundzüge der physiologischen Psychologie,} tego dzieła, które Hall nazywa dziełem mistrzowskiem i monumentalnym, w to "Vademecum psychologicznych laboratorjów całego świata, które, jak gwiazda przewodnia stanowi punkt wyjścia wszelkich badań i niezliczonych wykładów", w to dzieło Wundt nie wciągnął wielu prac amerykańskich psychologów, wśród nich także i jednej obszernej pracy Stanley Halla o zmyśle dotyku. Hall mówi, że Wundt powinien być nietylko ze względów grzeczności te prace uwzględnić, ale przede wszystkim ze względów naukowych, które wymagają przedstawienia całości przedmiotu. Wielu zaś najlepszych amerykańskich psychologów, Wundt zupełnie pominął, innych zaś zaledwie wymienił. To pominie-

1871 6/11/1871 1871

1871 6/11/1871 1871

1871 6/11/1871 1871

cie amerykańskich psychologów i ich prac, jest błędem książki Wundta i brakiem uznania pracy ludzi, w dziele, które jak mówi Hall, stanowi Vademecum psychologicznych laboratorjów całego świata, które jak gwiazda przewodnia jest punktem wyjścia niezliczonych wykładów, na wszystkich uniwersytetach całego świata w Europie i w Ameryce. To musiało dotknąć i zaboлеć Stanley Halla i to wpłynęło na barwę generalnego sądu o Wundcie i jego dziełach, który po 30 latach wyszedł w książce poświęconej lipskiemu psychologowi. Wilhelm Windelband w książce swojej Einleitung in die Philosophie mówi o książce Wundta pod tym samym tytułem, że ten Wstęp ~~szanownego psychologa~~ nie zawiera ani jednej myśli własnej szanownego psychologa; Wundt właśnie w Przedmowie tego Wstępu oświadczył, że daje tylko klasyfikację nauk, przebieg krótki historii filozofii i jej główne kierunki w teorii poznania, metafizyce i w etyce: poglądy własne zaś zawarł w swoim dziele System der Philosophie. Ale Windelband wypowiedział ten sąd o Wundta Wstępie dlatego, ponieważ Wundt w tej książce, kiedy podawał literaturę historii nowszej filozofii, zacytował Windelbanda Geschichte der neueren Philosophie i dołączył do tego uwagę, w nawiasie: prądy kultury tylko na tytule. To był powód, dla którego Windelband o tej książce w której taka niepochlebna znajduje się uwaga o nim, w ten sposób Wundtowi się zrewanżował. Taksamo jak kiloński botanik Johannes Reinke, który Haeckla Melträtsel nazwał książką bardzo ciekawą, Die Lebenswunder zaś nudną, ponieważ Haeckel w tej ostatniej książce nazwał Reinkego ograniczonym. Ludzie są wrażliwi z powodu niekorzystnych sądów o sobie wypowiedzianych i reagują taksamo generalnymi sądami, często negatywnymi: tak było i ze Stanley Hallem. ~~o/WA~~

Wundt który napisał w życiu taką moc książek i traktatów, szkiców i studjów, pomagał sobie w tej pracy środkami nowożytnej techniki: sam pisał na maszynie i tak powstała przeważna ilość jego pism; dyktował do parlografu, z którego następnie wystarczyło automatycznie całą książkę, albo studjum do druku odwalić; dyktował też ustnie, na przykład małą książkę Einführung in die Philosophie; pozatem pomagała mu w pracy jego córka, zwłaszcza przy pisaniu wielkich tomów ostatniego dzieła, Völkerpsychologie. Stąd powstała

-- WUNDTA NAJLEPSZE PISMA. PRZEPowiednia wolnej polski i finlandji--²³
 różnorodność wartości pism lipskiego filozofa; dobry nastrój jest tajemnicą^m
 wszelkiej twórczości, jest także tajemnicą dobrego pisania, dobrego, żywego
 stylu. Wundta pisma są nierówne: obok ciężko pisanych i pozbawionych uroku,
 są utwory pisane świetnie. Wśród prac drobniejszych, które weszły w tomy
 Essays i Kleine Schriften, jest doskonały ~~krak~~ szkic Der Aberglaube in der
 Wissenschaft; traktat Metaphysik, w zbiorowym tomie ^{Systematische Philosophie,} wydawnictwa Die Kultur ^{1907,}
 der Gegenwart, jest tak świetny, że trudno w literaturze filozoficznej zna-
 leźć inny, któryby się z nim mógł równać; z dzieł zaś większych, obok Grund-
 züge der physiologischen Psychologie, jest jedno najlepiej ze wszystkich
 napisane: Elemente der Völkerpsychologie,^{1912,} stanowiące skrót w 10 tomowego
 Völkerpsychologie,
 dzieła w jednym tomie.

Metaphysik i Elemente der Völkerpsychologie, pisane były już w starość
 kiedy Wundt miał 75 i 79 lat. Właśnie w przeciwieństwie do innych ludzi, Wundt
 pisał w starości z młodzieńczą werwą. Kiedy wybuchła światowa wojna, Haeckel
 pierwszy wśród niemieckich uczonych podjął wielką walkę na pióra przeciwko
 Anglii, widząc w niej największego wroga Niemiec i inicjatora światowej woj-
 ny. W 5 tygodni po wybuchu wojny, 10/9, ~~1911~~ 1914, wygłosił Wundt w Lipsku
 wielką mowę, Ueber den wahren Krieg, pod względem literackim i stylistycz-
 nym świetną. W niej twierdził Wundt, że wojnę światową przygotował Król
 Angielski ~~xx~~ Edward VII, bezpośrednio zaś ją zaaranżował Minister Sir Edward
 Grey. Ale z tej wojny światowej, twierdził Wundt, wynikną także dzieła dobre:
 powstanie wolna Polska i wolna Finlandja. Wundt był pierwszy ze wszystkich
 wogóle, który przepowiedział zaraz z samym początkiem wybuchu wojny, wolność
 Polski i Finlandji.

W tej samej wielkiej mowie Wundt napadł na Henri Bergsona, tak ostro
 i gwałtownie, jak nigdy na nikogo w życiu. Słynny paryski filozof Henri Berg-
 son, w jednym ze swoich publicznych oświadczeń nazwał Niemców z powodu pro-
 wadzenia wojny barbarzyńcami. Na to odpowiedział mu Wundt: Pan Bergson, mówił
 lipski filozof, który nazywa nas barbarzyńcami, wszystkie swoje myśli, o ile
 one ~~wskazują~~ wogóle są coś warte, wziął od nas Niemców. Niezwykle gwałtowny

THE
RECORD
OF
THE
PROCEEDINGS
OF
THE
LEGISLATIVE
COUNCIL
OF
THE
STATE
OF
NEW
YORK
IN
THE
YEAR
1898

22-33

EX-100-100000

EX-100-100000

atak Wundta na Bergsona, odbił się dalekiem echem w prasie, czasopiśmie, 24 w literaturze filozoficznej i na odczytach, w których roztrząsano stosunek zależności Bergsona od Schellinga, zwłaszcza zaś od Schopenhauera. Myśl zależności Bergsona od Schopenhauera, poruszył pierwszy węgierski lekarz z Budapesztu, Dr Illes Antal, gorący wielbiciel Schopenhauera. W roczniku ~~Schopenhauer~~ 1914, Jahrbuch der Schopenhauer Gesellschaft, twierdził Antal, że Bergsona siła życia, elan vital, jest tylko parafrazą Schopenhauera woli życia, czyli istoty i tajemnicy świata. Zatarg z Bergsonem i spór dookoła Bergsona trwał długo, Wundt sam wrócił do niego jeszcze w rok później, w książce Die Nationen und ihre Philosophie, gdzie swój atak i stanowisko wobec Bergsona trochę złagodził i zmodyfikował.

W tej książce ogłoszonej w drugim roku światowej wojny, ~~z~~ w 1915, Wundt scharakteryzował naród francuski, angielski i niemiecki, których główne rysy odzwierciedlają się w ich trzech hymnach narodowych: w Marsyliance, God save the King, i w Die Wacht am Rhein. W Marsyliance odznaczającej się najsilniejszym rytmem i najpiękniejszą melodią, istotą całego hymnu stanowi słowo la gloire, sława też stanowi główny rys charakterystyczny narodu francuskiego, potęga stanowi essencję hymnu i narodu angielskiego, niemieckiego zaś wierność, czyli obowiązek.

Te dwie książki Wundta wywołały wielką polemikę, pierwsza nawet osobną rozprawę ~~Grundriss~~ Oscara Krausa, ^{Jeremy Bentham's} Grundsätze für ein künftiges Völkerrecht und einen dauernden Frieden, mit einer Einleitung über Bentham Kant und Wundt, w której Kraus, Profesor filozofii niemieckiego Uniwersytetu w Pradze, wykazał, że Wundt przedstawił poglądy angielskiego etyka Jeremiasa Benthama nieściśle i niedokładnie.

W 1917, w 85 roku życia Wundt ustąpił z katedry uniwersyteckiej, zakończył wykłady i ćwiczenia w Laboratorium Psychologii Experimentalnej które założył i wolny od tych obowiązków, kończył największe dzieło swego życia Völkerpsychologie, ~~ixtego~~ którego tom ostatni i dziesiąty wyszedł już w 1919, po Traktacie Wersalskim, już w nowej erze Starego Świata.

